

Research Paper

Analysis of the Women's Role with Emphasis on Their Social and Political Situation in the Persian Textbooks of the Twelve Grades of Schools

Fateme Jafari Kamangar^{1*}, Shima Jalili Shani²

1. Department of Education Persian Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran

2. Teacher of Education Department in Mazandaran, Babol

Received :2024/02/04

Revised:2025/06/10

Accepted: 2025/06/21

Use your device to scan and read the article online

DOI:

10.71801/jzv.2025.1175657

Keywords:

women, social position, political position, textbooks

Abstract

Introduction :Today women's issues in society are very important .Because the half of proportion of society is women, their positions in new research have a worthy application .Textbooks are one of the most important educational tools and their components are effective in the education and training of the students.

Method :The method of this research was content analysis and its unit was row .Its 'statistical population was the rows of Persian textbooks of all twelve grades which was equal to its sample .The goal of this research was to explore different social and political positions of women in all rows of Persian books, the ratio of these components to each other and compare different educational courses considering dealing with these positions .According to the goals and hypothesis, all the data were measured and evaluated with SPSS software .After classifying the data in open codes, the amount of these components in Persian textbooks was determined, and all these components were evaluated about each other.

Findings :According to this research, the total number of lines of the books with content about women was, 3.68 in elementary school, 3.92 in first high school and, 3.35 in second high school which among these components, the largest component is specific to women as mothers and family members .The political positions in all the books are very insignificant, and special political, managerial and occupational positions for women are not observed, and these positions are only limited to female martyrs and women supporters of the revolution .In an overall investigation, among the 12808 lines of all textbooks, only 3.51 %of it is about women.

Results :The results of this study showed that in Persian textbooks of all twelve grades, attention to women and their status rarely .In these textbooks, women do not play an important role in the society and are mostly introduced as a family member and a supportive mother .Although women's courage has been mentioned a lot, the impact of this courage in changing and improving the social and political situation has not been explained .The mention of women's political status in these books is very insignificant, and there is no mention of the important and influential managerial and career positions related to politics.

Citation | Jafari Kamangar F, Jalili Shani Sh. Analysis of the Women's Role with Emphasis on Their Social and Political Situation in the Persian Textbooks of the Twelve Grades of Schools. Quarterly Journal of Women and Society. 2025; 16 (62): 189-207

***Corresponding Author:** Fateme Jafari Kamangar

Address :Department of Education Persian Language and Lierature, Farhangian Universiy, Tehran, Iran

Tell :0911115809

Email :fjafari@cfu.ac.ir

Extended Abstract

Introduction

From the first creations and works of the emergence of narration and literary masterpieces description of states and behaviors, criticism, condemnation and praise of women is a serious issue in narratives and stories. One of the common issues in traditional societies is the existence of discrimination between men and women, which has been reflected in literary works in various ways. Although women have always played a direct or indirect role alongside men in the development of civilization and the flourishing growth of human societies; however, they have been subjected to injustice and unfair judgments for a long time. Since women create human wealth alongside men; whatever position and role of women in society and politics is rationally and justly divided, the more collective capacity and ability of the society in the optimal use of resources will be increased. In recent decades, as a result of cultural and social changes, especially under the influence of family developments, the presence of women in social arenas has increased. The most important change that happened in this field was the increase in the level of higher education and employment of women. Considering the important and undeniable roles that women have played in various fields, the presence of this gender in social, political, legal and literary works cannot be ignored. Magazines have had a drastic affection on the process of equality during the last hundred years of Iran's history. School textbooks also always play a role more than simply conveying concepts to students and should be able to familiarize them with their gender roles. It is expected that textbooks in Iran play a constructive role in shaping the sexual identity of children and adolescents. Among textbooks, Persian books have the most social and sociological concepts after social studies books. Due to the stories and poems and other literary and didactic texts containing social concepts, these books, in addition to openly teaching literary concepts, covertly teach many concepts, including social concepts, and

since the role of stories and literature in education is undeniable, paying attention to these texts is so important in the correct understanding of the role of women in society. Therefore, the present research aims to investigate the open and hidden social and political positions of women in all Persian books of School and compare them in Persian books of different educational periods.

Research Method

This study is a descriptive, analytical and qualitative research type, which analyzed the content of Persian textbooks of all school grades in terms of the perspective of the attitude towards the political and social status of women. In this research, first, all related books were categorized by inductive coding method and the proportion of each component was evaluated and checked with SPSS software according to the entire lines of the books and according to the research hypotheses. In this research, to achieve the reliability of the codes, parts of the book were coded by two coders, and its validity was achieved with the method of pluralism and the long-term involvement of the researcher with the research environment.

Discussion and conclusion

The analysis of Persian books shows that the components that can represent the social and political positions of women are limited, so of course the amount of attention and distribution of them in different books is also very different. These categories include woman as a protective mother, woman as a religious person, working in service-educational jobs and production jobs, narrator, poet, writer, student and seeker of knowledge, supporter of the Islamic revolution, martyr and consultant. One important point that is taken into consideration is the quantity of women's situations in textbooks. Women as half of the country's population and while they can play an important role in advancing cultural, social and economic issues, they do not have a large and significant presence in textbooks; So out of 12,808 lines of all Persian textbooks,

only 405 lines, equivalent 31.3%, mention women and their place in society and politics .What can be seen in the general analysis of the books is the highlighting of some characteristics of women such as the role of mother, their spiritual position and their role in the family .Instead, the position of women in the larger society, their role in production, their influence in the economy and major social and political developments such as entrepreneurship, revolution and war are very little .The absence of women managers and influencers in large social and political arenas and ignoring a large part of women's abilities in these books can unconsciously instill the idea of women as the second gender in students.

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines

All data is real .It was done twice by one coder and the section was coded by another coder for more certainty.

Funding

The article received no financial support and all expenses were borne by the authors

Authors' Contributions

The article is in CK)Content Knowledge (type and it is aimed at the goals of Farhangian University .The first and responsible author is a member of the faculty of Farhangian University, and the second author has a master's degree and she is an education teacher in Mazandaran.

Conflicts of Interest

This article is derived from a master degree thesis titled "The Social and Political Position of Women in the twelve-Grade Persian Textbooks) "Department of Persian language and literature's Education department, Farhangian University, Tehran, Iran (and does not conflict with any personal or organizational interests.

مقاله پژوهشی

تحلیل جایگاه زنان با تاکید بر نقش اجتماعی و سیاسی آنان در کتاب‌های فارسی دوازده پایه مدارس

فاطمه جعفری کمانگر^{۱*}، شیمای جلیلی شانی^۲

۱. استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

۲. دبیر آموزش و پرورش استان مازندران، شهرستان بابل

چکیده

هدف: امروزه توجه به جایگاه زنان، به علت موقعیت خاص‌شان در جامعه از اهمیتی بسیار برخوردار است. از آنجا که بیش از نیمی از افراد جامعه را زنان تشکیل می‌دهند، جایگاه آنان در پژوهش‌های نوین، کاربرد شایسته‌ای دارد. آموزش حقوق اولیه و جایگاه و موقعیت زنان در جامعه و سیاست باید از همان سال‌های کودکی آغاز شود. کتب درسی به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای آموزشی که محتوای آن در تعلیم و تربیت دانش‌آموزان مؤثر است، می‌تواند در آموزش این موارد و فهماندن جایگاه واقعی زنان در جامعه نقشی مؤثر داشته باشد.

روش: از این رو، این پژوهش به بررسی کتاب‌های فارسی دوازده پایه در شناساندن جایگاه سیاسی و اجتماعی زنان به دانش‌آموزان می‌پردازد. روش این پژوهش، تحلیل محتواست و واحد ثبت آن، سطر است. جامعه آماری، کتب فارسی دوازده پایه و نمونه آماری، با جامعه یکی است. روش کدگذاری در این پژوهش استقرایی است که پس از کدگذاری باز و مقوله بندی کدها، با توجه به اهداف و فرضیه‌ها، تمامی داده‌ها با نرم‌افزار SPSS سنجش و نسبت این مؤلفه‌ها به هم ارزیابی شد.

یافته‌ها: بررسی کلی سطور کتاب نشان می‌دهد مقدار سطور مختص به زنان در دوره ابتدایی ۳/۶۸، در دوره متوسطه اول ۳/۹۲، و در دوره متوسطه دوم ۲/۳۵ درصد از کل سطور کتاب بوده است. در بررسی کلی، در مجموع از ۱۲۸۰۸ سطر کل کتاب‌ها، تنها ۳/۳۱ درصد از آن مرتبط با زنان است. در تناسب سطور کل با سطور مرتبط با جایگاه سیاسی و اجتماعی زنان، کتاب فارسی هفتم با ۶۹ درصد، دارای بیش‌ترین فراوانی و فارسی هشتم با ۹ درصد از کم‌ترین فراوانی برخوردار است.

نتایج: نتایج این پژوهش نشان می‌دهد در کتاب‌های فارسی هر دوازده پایه، اشاره به زنان و جایگاه آنان بسیار به ندرت اتفاق افتاده است. زنان در کتاب‌های درسی، نقشی در اقتصاد جامعه ندارند و بیش‌تر به عنوان یکی از اعضای خانواده و مادر حامی و راهنما معرفی شده‌اند. اگرچه به شجاعت زنان بسیار اشاره شده است، اما تاثیر این شجاعت در تغییر و بهبود وضعیت اجتماعی و سیاسی تبیین نشده است. یادآوری جایگاه سیاسی زنان در کل این کتاب‌ها، بسیار ناچیز است و به موقعیت‌های مهم و تاثیرگذار مدیریتی و شغلی مرتبط به سیاست، هیچ اشاره‌ای نشده است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۵

تاریخ داوری: ۱۴۰۴/۰۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۳۱

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید

DOI:

10.71801/jzv.2025.1175657

واژه‌های کلیدی:

زنان، جایگاه اجتماعی، جایگاه سیاسی، کتب درسی

* نویسنده مسئول: فاطمه جعفری کمانگر

نشانی: استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

تلفن: ۰۹۱۱۱۱۵۲۸۰۹

پست الکترونیکی: ir.ac.jafari@cfu.f

مقدمه

از آغاز پیدایش زبان و ادب روایی و خلق شاهکارهای ادبی، مباحث مربوط به زنان، همواره به طور جدی مطرح بوده است. توصیف حالات و رفتارها، نقد، ذم و ستایش زن به منزله موضوعی جدی در روایات و داستان‌ها از جمله مباحث اصلی است. یکی از مسائل رایج در جوامع سنتی، وجود تبعیض میان زن و مرد است که در آثار ادبی به شیوه‌های گوناگون بازتاب پیدا کرده است (۱). زن در اجتماع و فرهنگ ملت‌های گوناگون، در تمامی ادوار، جایگاه و موقعیت خاص خود را داشته است. طی دهه‌های اخیر، توجه به منزلت زن در جهان، انگیزه‌ای برای مطالعه و بررسی شیوه‌های ارتقا جایگاه متناسب زنان شده است که شامل نظرات گوناگونی درباره موقعیت برابر با مردان و موقعیت برتر زنان نسبت به مردان است (۱).

با اینکه زنان همیشه در کنار مردان در تمدن‌سازی و رشد شکوفایی جوامع انسانی، مستقیم یا غیرمستقیم نقش‌آفرین بوده اند، ولی از دیرباز مورد ظلم و داوری‌های غیرمنصفانه قرار گرفته اند. رفتارهای ظالمانه نظام‌ها و سیاست بهره‌کشی از زنان و فقدان دیدگاه‌های انسانی و بشری نسبت به زنان در طول تاریخ، انواع محرومیت اقتصادی و سیاسی و اجتماعی و فرهنگی را به آنان تحمیل کرده است. زنان در پیشینه تاریخی و فرهنگی جوامع، از نقش مؤثر و پر رنگی برخوردار نبودند؛ به گونه‌ای که امروزه عده‌ای با قطعیت، نقش اساسی زنان را در دوره‌های کشاورزی و صنعتی زندگی بشری انکار کرده‌اند (۳). مسئله زنان در جوامع در حال گذار، یکی از بنیادی‌ترین محل‌های نزاع در برخورد بین سنت و مدرنیته است و پیامدهای بحران هویت بر زنان تأثیر گذارتر است (۴). در جوامع مرد سالار، زن دارای هویت نیست و در ارتباط با پدر، همسر و فرزند هویت پیدا می‌کند (۵)؛ این در حالی است که زنان در کنار مردان از حیث استعداد و توانایی، سرمایه انسانی را می‌سازند. روشن است هر قدر جایگاه و نقش زنان در حیات اجتماعی به گونه‌ای عقلانی و عادلانه تقسیم شود، به همان اندازه بر ظرفیت و توانایی جمعی جامعه در استفاده بهینه از منابع، برای خیر همگانی افزوده می‌شود (۶). در ایران نیز پس از وقوع انقلاب مشروطه، جنبش‌ها و انجمن‌هایی شکل گرفت که کار آن در هم ریختن حصارهای باورهای نادرست علیه زنان بود که از آن جمله می‌توان به انجمن آزادی زنان اشاره کرد (۷).

تا پیش از مدرنیته، اقتدار مرد و اطاعت از او تنها شیوه موجه زندگی خانوادگی بود؛ اما مدرنیته نظم گذشته را زیر سؤال برد. در مدرنیته براساس داوری عقل انسانی، هرگونه تفاوت و تبعیض باید با محک عقل مورد سنجش قرار گیرد. طبیعی است در این حال و هوا به ذهن‌ها خطور کند که چرا مردان بر زنان مسلط‌اند؟ از

سوی دیگر با توجه به احترام فوق‌العاده مدرنیته به انسان به دلیل برخورداری از گوهر عقل، طبیعی است زنان که خود را انسان و صاحب خرد می‌دانند، خواهان احترامی درخور انسان مدرن شوند و اگر آموزش، برای پرورش عقل انسانی لازم است، پس زنان نیز نباید از آن محروم بمانند. تأکید مدرنیته بر اینکه هیچ چیزی را نباید قبل از اثبات عقلانی پذیرفت، سبب شد زنان در بسیاری از مسلمات اجتماعی از جمله الگوی زن خانه‌دار، وظایف زن، توانایی‌های زن و ... تردید کنند (۸). از اوایل دهه هفتاد میلادی، توجه به نقش زن در توسعه جوامع و توانمندسازی زنان در ابعاد گوناگون توسعه و مسأله رفع عقب‌ماندگی اجتماعی، سیاسی و فرهنگی به عنوان یک اولویت در سطح جهانی پذیرفته شد. زنان ایرانی هنوز برای رسیدن به جایگاه حقیقی خود راه درازی را پیش‌رو دارند (۹). حضور زنان در اجتماع، در واقع پاسخی است به نیاز فطری آنان که فقط در یک بعد قابل بررسی نیست؛ بلکه مستلزم بررسی حضور آنان در عرصه‌های گوناگون اجتماعی است (۱۰).

جایگاه اجتماعی، نشان‌دهنده موقعیت فرد در ساختار اجتماعی است. در تعریفی دیگر، جایگاه اجتماعی در جوامع، ناشی از کارکردهای ضروری قشری اجتماعی، برای برانگیختن افراد و قرارگرفتن آن‌ها در جایگاه اجتماعی است (۱۱). از گذشته تا حال، زنان نیمی از اجتماع بشری را تشکیل می‌دهند. این مسئله یکی از مهم‌ترین دلایلی است که ضرورت بررسی وضع زنان در تاریخ را گوشزد می‌کند (۱۲). هویت زنانه به مثابه یکی از پرمناقشه‌ترین سوژه‌های دنیای امروز است و منازعات در خصوص جنسیت و بحث پیرامون نابرابری برآمده از آن در جامعه کنونی ایران بسیار گسترده است. هر یک از گفتمان‌های حاضر در زیست اجتماعی و سیاسی ایران، برداشت‌های متفاوتی از زنان دارند و هویت زنانه در مقوله‌های گوناگون، معانی متفاوتی پیدا کرده است.

در دهه‌های اخیر در اثر تغییرات فرهنگی و اجتماعی بویژه تحت تأثیر تحولات خانواده در شهرها، حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی، افزایش یافت. مهم‌ترین تغییر که در این زمینه روی داد، افزایش سطح تحصیلی عالی و اشتغال در میان زنان بوده است. با توجه به نقش‌های مهم و غیر قابل انکاری که زن و در عرصه‌های گوناگون داشته است، نمی‌توان حضور این جنسیت را در آثار اجتماعی، سیاسی، حقوقی و ادبی نادیده انگاشت. با پیشرفت الگوی زنان در اجتماع، نویسندگان در آثارشان با اشاره به عواطف زنانه بر تبیین نقش‌ها و جایگاه آن در جامعه تأکید کرده‌اند (۱۳).

در زندگی اجتماعی بشر، مشارکت سیاسی، یک امر ضروری برای همگان قلمداد شده و عدم حضور سیاسی زنان به معنای حذف نیمی از افراد جامعه از فعالیت در عرصه سیاسی است که با توجه

در خانواده و اجتماع، اثر مهمی بر حرکت زنانه‌نویسی به سمت ایجاد یک جریان مستقل داشته است (۲۱). کتاب‌های درسی نیز همواره نقشی بیش از صرف انتقال مفاهیم به دانش‌آموزان برعهده دارد و باید بتواند آنها را با نقش‌های جنسیتی خود آشنا کند (۲۲). انتظار می‌رود که کتاب‌های درسی در ایران نقش سازنده‌ای در شکل‌دهی به هویت جنسی کودکان و نوجوانان ایفا کند (۲۳). کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های درسی امری جهانی است و به رغم کم و زیاد بودن آن در کشورهای گوناگون، وجود دارد. کتاب‌های تحلیل شده، بر نقش مردان بیش از زنان تکیه داشته‌اند و این امر هم در ارتباط با تصاویر و هم در ارتباط با مشاغل بوده‌است (۲۴). بحث پیرامون مقام زن و ارزش اجتماعی وی نزد شاعران و ادیبان، دانشمندان و متفکران، از ادوار گذشته وجود داشته است. وجود داستان‌های گوناگون در کتاب‌های درسی این شرایط را فراهم می‌کند تا از زنان و جایگاه واقعی آن‌ها بیش‌تر صحبت شود. توجه به زنان، نسبت به مردان در تمامی کتاب‌های درسی، یکی از موارد مورد بحث و بررسی است و شایسته است در تمامی این کتب، سنجش مشارکت زنان در مقایسه با مردان، در مسائل سیاسی و اجتماعی، مورد واکاوی قرار بگیرد. با توجه به اهمیت کتاب‌های درسی، اگر این مسائل نادیده انگاشته شود، ذهنیت قشر در حال تحصیل در جامعه، به طور ناخودآگاه نقش‌های تأثیرگذار زنان را نادیده می‌گیرد. در بین کتب درسی، کتاب‌های فارسی پس از کتاب‌های مطالعات اجتماعی، از بیش‌ترین مفاهیم اجتماعی و جامعه‌شناسی برخوردارند. این کتاب‌ها به واسطه داستان‌ها و اشعار و سایر متون ادبی و تعلیمی حاوی مفاهیم اجتماعی، افزون بر آموزش آشکار مفاهیم ادبی، به صورت پنهان آموزش بسیاری از مفاهیم از جمله مفاهیم اجتماعی را نیز برعهده دارند و از آنجا که نقش داستان و ادبیات در آموزش مفاهیم پنهان و آشکار، نقشی انکارنشدنی است، توجه به این متون در القای درست نقش زنان در جامعه از اهمیت وافری برخوردار است. از سوی دیگر، بیش‌تر پژوهشگران برای بررسی کیفیت آموزش مفاهیم اجتماعی در مدارس، کتاب‌های مطالعات اجتماعی را مد نظر قرار داده‌اند که عموماً مفاهیم اجتماعی را به صورت آشکار آموزش می‌دهد؛ از این رو پژوهش حاضر بر آن است به بررسی جایگاه‌های اجتماعی و سیاسی زنان در کتاب‌های فارسی دوازده‌پایه به صورت آشکار و پنهان و مقایسه آن در کتاب‌های فارسی دوره‌های گوناگون تحصیلی بپردازد.

سوالاتی که این پژوهش بر مبنای آن بنا شده است:

۱- جایگاه زنان در کتاب‌های فارسی دوازده‌پایه چگونه است؟

به پیچیدگی نظام سیاسی و توانایی نظام بر حل و جذب مشارکت مردم، این نیاز، ضروری به نظر می‌رسد (۱۴).

مشارکت سیاسی بیش‌تر به عمل سیاسی معطوف است و شامل ورود عینی و عملی به عرصه‌های خرد و کلان سیاست، اعم از انتخاب حاکمان و امرا، دخالت در تصمیم‌گیری حکومتی و جریان‌سازی سیاسی است (۱۵). امروزه بحث درباره نقش و مشارکت سیاسی در توسعه کشورها و بویژه نقش مشارکت سیاسی زنان در این مورد، توجه اندیشمندان و سیاستمداران را به خود جلب کرده‌است؛ بدین لحاظ تمام جوامع، سعی بر آن دارند که برای بهبود مشارکت سیاسی زنان، اقدامات لازم را فراهم آورند. ایران یکی از کشورهای در حال توسعه بشمار می‌رود که برای رسیدن به توسعه سیاسی خود باید زمینه مشارکت سیاسی شهروندان خود بویژه زنان را بیش از پیش بهبود بخشد (۱۶). فعالیت‌های نواندیشان دینی در حوزه اندیشه به تدریج زمینه دگرگونی در درک زنان از هویت زنانه خود و در پی آن شکل‌گیری درخواست‌های زنان برای تغییر در برخی از مسائل اجتماعی و قوانین اسلامی را در پی داشت (۱۷).

جنبش‌های زنانه همانند سایر جنبش‌های آزادی، با مطرح کردن درخواست‌های ابتدائی شروع شد که عبارت بودند از: فرصت برابر با مردان در آموزش و کارمزد برابر برای کار مساوی، آزادی سقط جنین، مهدکودک‌ها و کودکان‌هایی که بودجه آنها با دولت باشد، اما انجمن‌های مردمی بر آن نظارت داشته باشند. بسیج کردن زنان برای پیگیری این موضوع‌ها نه تنها این فرصت را به ما می‌دهد که به برخی از پیشرفت‌ها نائل شویم؛ بلکه بدترین جنبه‌های فرودستی و وابستگی زنان ما را در این جامعه می‌نمایاند؛ آن را مهار می‌کند و کاهش می‌دهد (۱۸). نهضت‌ها و جنبش‌هایی توسط زنان به سمت و سوی برابری خواهی، رفع هرگونه تبعیض به ویژه مسائل مربوط به زنان و حقوق آنان در دو قرن اخیر چه به لحاظ نظری و چه از جنبه علمی مطرح شد که مورد بحث اندیشمندان و نظریه پردازان غرب و جهان سوم قرار گرفته است (۱۹). براساس آمارها توده زنان ایرانی که غالباً در حاشیه مناسبات اجتماعی و سیاسی قرار داشته‌اند امروزه از نظر سواد و دانش آموختگی در شاخص‌های جهانی توسعه انسانی قرار دارند، اما مسئله این است؛ به رغم این دگرگونی، زنان ایرانی هنوز نقشی مطابق با تحولات یاد شده را در ساختارهای اقتصادی جامعه برعهده نگرفته‌اند و در بسیاری از عرصه‌های مهم و تأثیرگذار جامعه غایب بوده‌اند (۲۰).

نشریات تأثیر عمده‌ای در روند برابری خواهی در طول تاریخ صد سال گذشته ایران داشته است و افزون بر آگاهی دادن زنان و تأکید بر اهمیت تولیدات فرهنگی، پذیرش احترام حقوق زنان

۲- در کتاب‌های فارسی دوازده پایه چه جایگاه‌های اجتماعی و سیاسی‌ای برای زنان در نظر گرفته شده است؟
 ۳- کتاب‌های فارسی در دوره‌های گوناگون تحصیلی از حیث پرداختن به مسائل اجتماعی و سیاسی چه تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند؟

پیشینه پژوهش

جلیلی و همکاران (۲۵) در مقاله‌ای به روش تحلیل محتوا به بررسی مقدار توجه به نقش زنان در مقایسه با مردان در خانواده و جامعه در کتاب مطالعات اجتماعی پنجم دبستان پرداختند. عمده ترین نتایج این پژوهش این بوده است که از کل تصاویر مربوط به حضور در جامعه، ۸۰ درصد مربوط به مردان و ۲۰ درصد آن متعلق به زنان است. کریمی (۲۶) در مقاله‌ای به تحلیل سیمای زن در کتاب فارسی دوره متوسطه اول و دوم پرداخت. نتایج حاصل نشان داد در این کتاب‌ها زنان پیش از آنکه انسان‌های مستقل اجتماعی باشند، مادر، خواهر، همسر و دختر مردان معرفی شده‌اند و شخصیت‌های مهم زن در کتب درسی به ندرت دیده می‌شود. ابتکاری (۲۷) در مقاله‌ای تحت عنوان «تحلیل نشانه شناسی بر ساحت تصویر زن در کتب درسی، با تأکید بر دیدگاه بارت» با رویکرد کیفی و استفاده از روش مطالعه اسناد به این نتیجه رسید که تصاویر کتب مطالعات اجتماعی متوسطه، بازگوی نابرابری جنسیتی و ناتوانی زنان در دستیابی به موقعیت‌های مهم و ارزشمند زیست اجتماعشان می‌باشد. محمد تقی نژاد و همکاران (۲۲) در مقاله‌ای به تحلیل محتوای مقایسه‌ای تصاویر کتاب‌های درسی ایران و سوریه با تأکید بر نابرابری جنسیتی پرداختند. بر اساس این پژوهش، ۶۰ درصد تصاویر مربوط به جنس مونث است. جنس مونث بیش‌تر در سنین کودکی به تصویر کشیده شده و سنین بالاتر در نقش‌های مادری، معلمی و پرستاری قرار گرفته‌اند. عابدینی و همکاران (۲۴) در پژوهشی به بازنمایی نقش‌های جنسیتی زن در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق نشان داد: نقش‌های شغلی مهم در متن و تصاویر این کتاب‌ها به مردان تعلق دارد و نقش زنان در این کتاب‌ها بسیار کم‌رنگ است.

بحرانی‌فر و فرهمندپور (۲۸) در مقاله‌ای به روش تحلیل محتوا به بازنمایی نقش اجتماعی-سیاسی زن در کل کتاب‌های درسی مقاطع ابتدایی و راهنمایی ۱۳۹۱-۱۳۹۲ پرداختند. بر اساس یافته‌های این پژوهش حضور گسترده و رو به فزونی زنان در فعالیت‌های اجتماعی به درستی منعکس نمی‌شود. فرضیه‌های اجتماعی مهمی مانند امر به معروف و نهی از منکر به منزله فعالیت اجتماعی باید مورد توجه قرار گیرد.

چنان که مشاهده می‌شود پژوهش‌های پیشین جامعه آماری متفاوت از این پژوهش را مد نظر داشته‌اند که عبارت است از: کتاب‌های اجتماعی، کتاب‌های فارسی تالیف قدیم و تصاویر موجود در کتاب‌های درسی؛ هم‌چنین، این پژوهش‌ها جایگاه زنان را بدون تأکید بر نقش سیاسی و اجتماعی و به طور کلی، مورد بررسی قرار داده‌اند که طبیعتاً در کدگذاری به مقوله‌های متفاوتی دست یافته‌اند. پژوهش حاضر با تأکید بر تحلیل کتاب‌های تازه تالیف فارسی نگاشته شده است؛ هم‌چنین، به جایگاه پنهان و آشکار اجتماعی و سیاسی زنان در این کتاب‌ها نظر داشته است.

روش پژوهش

این پژوهش توصیفی تحلیلی و از نوع کیفی است که به تحلیل محتوای کتب درسی فارسی دوازده پایه از منظر نگرش به جایگاه سیاسی و اجتماعی زنان پرداخته است. در این پژوهش، ابتدا کل کتاب‌های مربوطه به شیوه استقرایی کدگذاری و تمامی کدها، مقوله‌بندی شد و هر کدام با توجه به هر پایه در جدول جداگانه‌ای قرار گرفت. سطرهای مرتبط با کدها در جدول در قسمت مرتبط با مؤلفه‌ها قرار گرفته شد و نسبت مؤلفه‌های هر کدام با توجه به سطور کل کتب و با توجه به فرضیه‌های پژوهش با نرم‌افزار SPSS مورد ارزیابی و بررسی قرار گرفت. در این پژوهش برای رسیدن به پایایی کدها، بخش‌هایی از کتاب توسط دو کدگذار، کدگذاری شد و روایی آن با روش کثرت‌گرایی و درگیری طولانی مدت پژوهشگر با فضای پژوهشی صورت پذیرفت. مقولات استخراج شده به همراه نمونه‌هایی از کدگذاری در زیر آورده می‌شود:

جدول ۱. نمونه‌هایی از کدگذاری و مقولات استخراج شده

مقوله‌ها	نمونه مرتبط در کتاب
زن به عنوان اعضای خانواده	خاله خرگوشه، لباسی را که می‌بافت، تمام کرد؛ آن را به تن پری کوچولو پوشاند.
زن به عنوان مادر حامی	مادرش به او گفت: عزیزم تو باید بدانی که میکروب‌ها در دست‌های کثیف زندگی می‌کنند؛ پس برای جنگیدن با آنها بهتر است همیشه خود را پاکیزه نگه داری.
زن به عنوان دانش‌آموز و جویای علم	مریم، عضو گروه «آرام» با کنجکاوی از خانم مربی خواست تا درباره این موضوع توضیح دهد.
زن در جایگاه معنوی	ای مادر عزیز که جان داده‌ای مرا، خوشنودی تو مایه خشنودی من است زیرا بُود رضای خدا در رضای تو
زن به عنوان حامی حیوانات و طبیعت	پیرزن هر روز ریزه‌های نان، روی بام خانه‌اش می‌ریخت و هدهد می‌خورد.
زن به عنوان فردی تاثیرگذار در تحولات انقلاب و جنگ	زنانی که در طول هشت سال جنگ تحمیلی دولت عراق بر ایران، دلاورانه در برابر دشمنان، پایداری ورزیدند و از اسلام و ایران دفاع کردند.
زن در مشاغل تولیدی	مردان و زنان در شالیزار برنج می‌کارند.
زن در مشاغل خدماتی-آموزشی	خانم مربی، در میان سر و صدای دانش‌آموزان، وارد کلاس شد؛ بعد از سلام و احوال‌پرسی، از بچه‌ها خواست با یکدیگر مشورت کنند.
زن به عنوان مادر راهنما	مادر: من می‌دانم کجا؛ حوض مسجد محله، هم بزرگ است، هم پر از ماهی. خادم مسجد هم، حسابی به آن‌ها می‌رسد.
زن به عنوان مادری شجاع	گرگ، دندان‌های تیزش را به کژال نشان داد و حمله‌ور شد. کژال خودش را به طرف روناک کشید؛ روناکم، روناکم. گرگ چنگال به بازوی کژال کشید. روناک مثل برّهای، دست‌هایش را در هوا تکان می‌داد.
زن به عنوان ایتارگر	من و مریم را به گودالی انتقال دادند. تعدادمان ساعت به ساعت بیش‌تر می‌شد. ساعت ده صبح جوانی با قامتی باریک و محاسنی قهوه‌ای مثل تیری که از دور شلیک شود، به جمع ما پرتاب شد.
زن در جایگاه نقال و قصه‌گو	شب است. مادر بزرگ داستان می‌گوید. او داستان جوجه اردک زشت را می‌گوید.
زنان نام‌آور شاهنامه	گردافرید، پهلوان شیرزن ایرانی، دختر کژدم است و یکی از گیراترین زنان شاهنامه است.
زن به عنوان فردی متدین	وقتی نگاه حضرت فاطمه (س) به لباس سبز بهشتی افتاد، اشک‌هایش جاری شد. عطر بهشتی پیراهن خیلی زود همه را به اتاق حضرت فاطمه کشاند.
اسامی زن در کتاب درسی	-ریحانه: دیروز کی به خانه رسیدی؟ -فاطمه: ساعت دوازده و نیم رسیدم.
زن شاعر	پروین از کودکی کوشا و اهل تفکر بود. در یازده سالگی با اشعار فردوسی، نظامی و مولوی و ناصر خسرو آشنا شد.
زن نویسنده	هلن کلر زنی نابینا و نویسنده است که برای درک بهتر معجزه آفرینش، ما را به بهره‌گیری از قابلیت‌های وجودمان دعوت می‌کند.

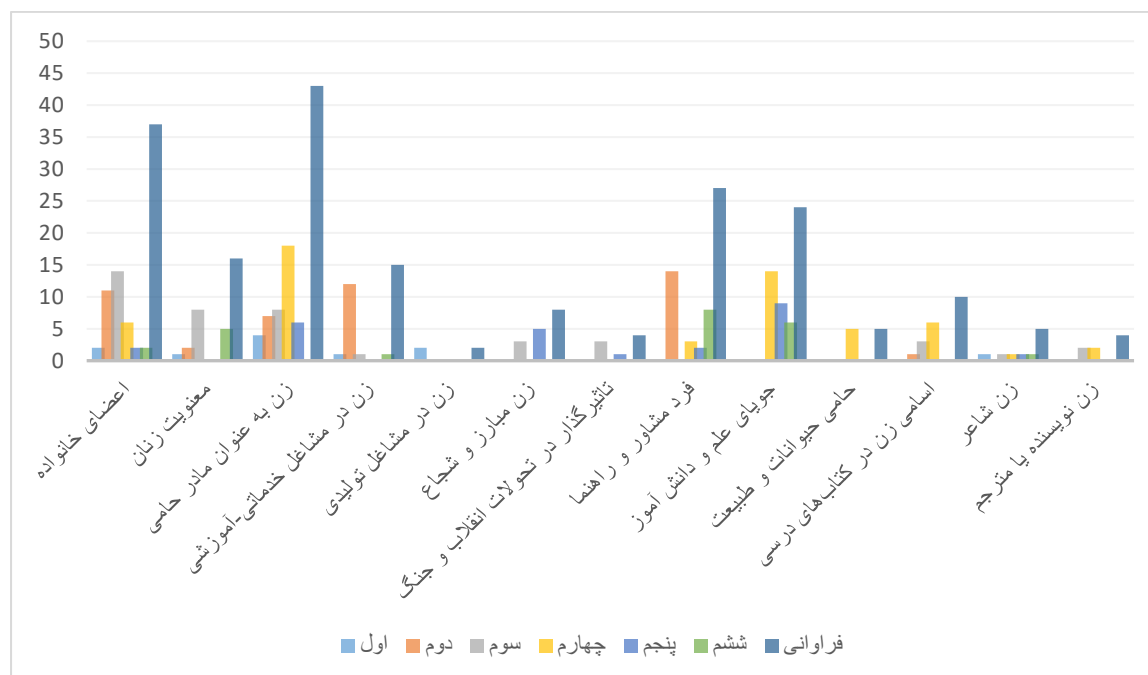
زن شاعر متون کتاب	پروین اعتصامی: محتسب مستی به ره دید و گریبانش گرفت مست گفت ای دوست این پیراهن است افسار نیست
زن نویسنده متون کتاب	کَلر ژوبرت (این نویسنده پس از پذیرش دین اسلام به ایران آمد و اکنون ساکن تهران است و برای کودکان می‌نویسد)
زن مترجم متون کتاب	داستان زندگی من، ترجمه ثمینه بیدنظر (باغچه بان)

یافته‌های پژوهش

در این فصل، به تحلیل کمی داده‌های کیفی پرداخته می‌شود. نخست مقوله‌های مرتبط با جایگاه اجتماعی و سیاسی زنان و سپس مقدار توجه به این مقوله‌ها در هر یک از پایه‌ها و دوره‌ها

جدول ۲. جایگاه زنان با تاکید بر جایگاه اجتماعی و سیاسی آنها در دوره ابتدایی به تفکیک پایه‌ها

تعداد	مولفه‌ها	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	فراوانی
۱	اعضای خانواده	۲	۱۱	۱۴	۶	۲	۲	۳۷
۲	جایگاه معنوی	۱	۲	۸			۵	۱۶
۳	زن به عنوان مادر حامی	۴	۷	۸	۱۸	۶		۴۳
۴	زن در مشاغل خدماتی-آموزشی (جایگاه اجتماعی)	۱	۱۲	۱			۱	۱۵
۵	زن در مشاغل تولیدی (جایگاه اجتماعی)	۲						۲
۶	زن مبارز و شجاع			۳		۵		۸
۷	تأثیرگذار در تحولات انقلاب و جنگ (جایگاه سیاسی)			۳		۱		۴
۸	فرد مشاور و راهنما		۱۴		۳	۲	۸	۲۷
۹	جویای علم و دانش‌آموز				۱۴	۹	۶	۲۴
۱۰	حامی حیوانات و طبیعت (جایگاه اجتماعی)				۵			۵
۱۱	اسامی زن در کتاب‌های درسی		۱	۳	۶			۱۰
۱۲	زن شاعر (جایگاه اجتماعی)	۱		۱	۱	۱	۱	۵
۱۳	زن نویسنده یا مترجم (جایگاه اجتماعی)			۲	۲			۴
	مجموع مولفه‌ها N۲۰۶	۱۱	۴۷	۴۳	۵۵	۲۶	۲۳	درصد کل
	جمع تعداد سطور N۵۵۶۰							۳/۷٪

نمودار ۱. جایگاه زنان با تاکید بر جایگاه اجتماعی و سیاسی آنها در دوره ابتدایی به تفکیک پایه‌ها

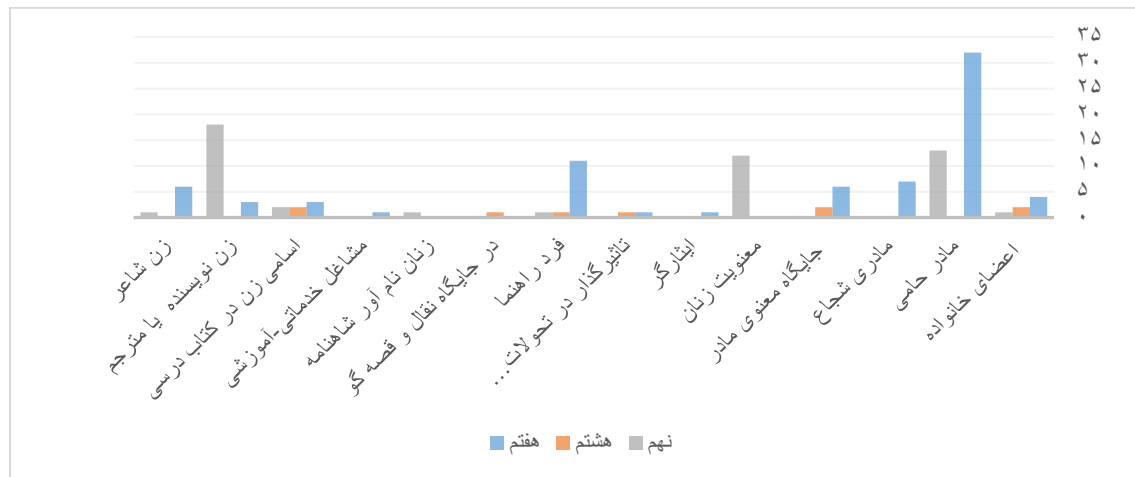
آموزشی ($N=15$) زن به عنوان حامی حیوانات و طبیعت ($N=5$)، زن شاعر ($N=5$)، زن نویسنده یا مترجم ($N=4$)، زن در مشاغل تولیدی ($N=2$) و تنها در یک مولفه به جایگاه سیاسی زنان به عنوان تاثیرگذار در تحولات انقلاب و جنگ ($N=4$) توجه شده است.

در کتاب فارسی دوره ابتدایی، مجموعاً از کل سطور کتاب ($N=5560$)، ۲۰۵ سطر یا ۳/۶۸ درصد از سطور کتاب به جایگاه زنان اختصاص پیدا کرده است. در بین ۱۳ مؤلفه از مؤلفه‌های یافت شده، تنها در ۵ مولفه به جایگاه اجتماعی زنان توجه شده است که به ترتیب مقدار توجه عبارتند از: زن در مشاغل خدماتی -

جدول ۳: جایگاه زنان با تاکید بر جایگاه اجتماعی و سیاسی آنها در دوره متوسطه اول به تفکیک پایه‌ها

تعداد	گزینه‌ها	هفتم	هشتم	نهم	مجموع
۱	اعضای خانواده	۴	۲	۱	۷
۲	مادر حامی	۳۲		۱۳	۴۵
۳	فردی شجاع	۷			۷
۴	جایگاه معنوی مادر	۶	۲		۸
۵	معنویت زنان			۱۲	۱۲
۶	ایثارگر	۱			۱
۷	تاثیرگذار در تحولات انقلاب و جنگ (جایگاه سیاسی)	۱	۱		۲
۸	فرد راهنما	۱۱	۱	۱	۱۳
۹	در جایگاه نقال و قصه گو (جایگاه اجتماعی)		۱		۱
۱۰	زنان نام آور شاهنامه			۱	۱
۱۱	مشاغل خدماتی-آموزشی (جایگاه اجتماعی)	۱			۱
۱۲	اسامی زن در کتاب درسی	۳	۲	۲	۷

۱۳	زن نویسنده یا مترجم (جایگاه اجتماعی)	۳	۱۸	۲۱
۱۴	زن شاعر (جایگاه اجتماعی)	۶	۱	۷
مجموع مولفه ها N۱۳۳				
جمع تعداد سطور N ۳۳۴۰				
		۷۴	۵۰	درصد کل % ۳/۹۲۲

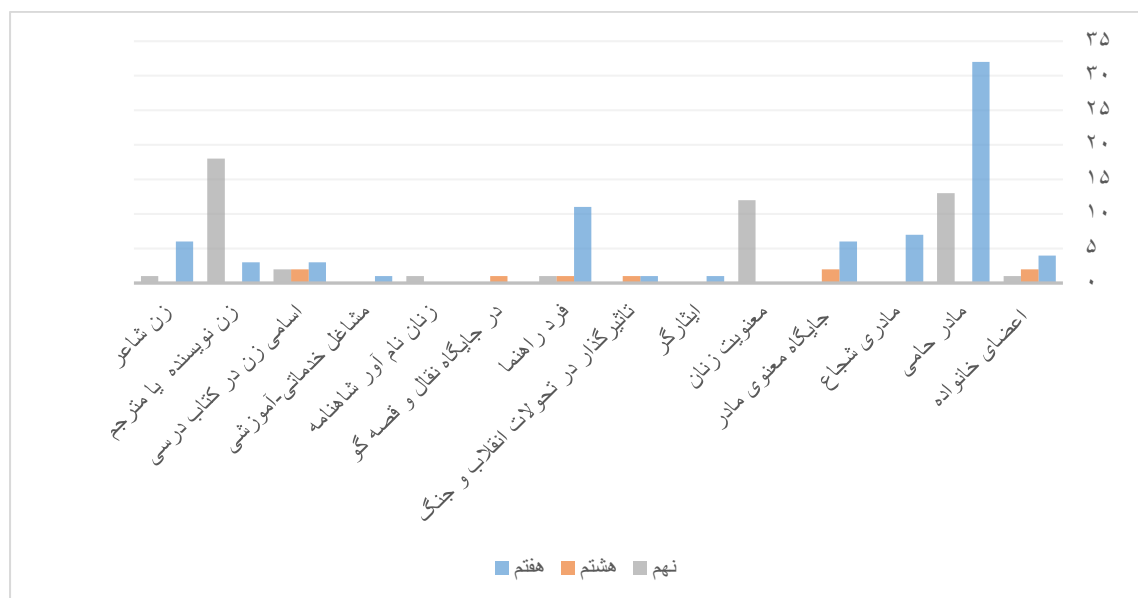
نمودار ۲. جایگاه زنان با تاکید بر جایگاه اجتماعی و سیاسی آنها در دوره متوسطه اول به تفکیک پایه‌ها

عبارتند از: زن نویسنده یا مترجم (N=۲۱)، زن شاعر (N=۷)، زن در مشاغل خدماتی-آموزشی (N=۱) زن در جایگاه نقال و قصه گو (N=۱) و تنها در یک مولفه به جایگاه سیاسی زنان با مضمون تاثیرگذار در تحولات انقلاب و جنگ (N=۱) اشاره شده است.

در کتاب‌های فارسی متوسطه اول، از کل سطور (N=۳۳۴۰)، مجموعاً ۱۳۱ سطر یعنی ۳/۹۲۲ درصد مرتبط با زنان بوده است. در بین ۱۴ مؤلفه از مؤلفه‌های یافت شده، تنها در ۴ مولفه به جایگاه اجتماعی زنان توجه شده است که به ترتیب مقدار توجه

جدول ۴. جایگاه زنان با تاکید بر جایگاه اجتماعی و سیاسی آنها در دوره متوسطه دوم به تفکیک پایه‌ها

تعداد	مؤلفه‌ها	دهم	یازدهم	دوازدهم	مجموع
۱	اعضای خانواده	۶	۱۲	۱۶	۳۴
۲	مادر حامی	۱	۳	۱	۵
۳	مشاغل خدماتی-آموزشی (جایگاه اجتماعی)	۱			۱
۴	تاثیرگذار در تحولات انقلاب و جنگ (جایگاه سیاسی)			۱	۱
۵	در جایگاه نقال و قصه گو		۱۱		۱۱
۶	به عنوان فردی شجاع	۲۸		۱	۲۹
۷	فردی متدین		۲		۲
۸	جایگاه معنوی	۱			۱
۹	زن شاعر (جایگاه اجتماعی)	۲		۵	۷
۱۰	زن نویسنده یا مترجم (جایگاه اجتماعی)	۱	۱		۲
مجموع مؤلفه‌ها N ۹۲					
جمع تعداد سطور N ۳۹۰۸					
		۴۰	۲۹	۲۴	درصد کل % ۲/۳۵

نمودار ۳. جایگاه زنان با تاکید بر جایگاه اجتماعی و سیاسی آنها در دوره متوسطه دوم به تفکیک پایه‌ها

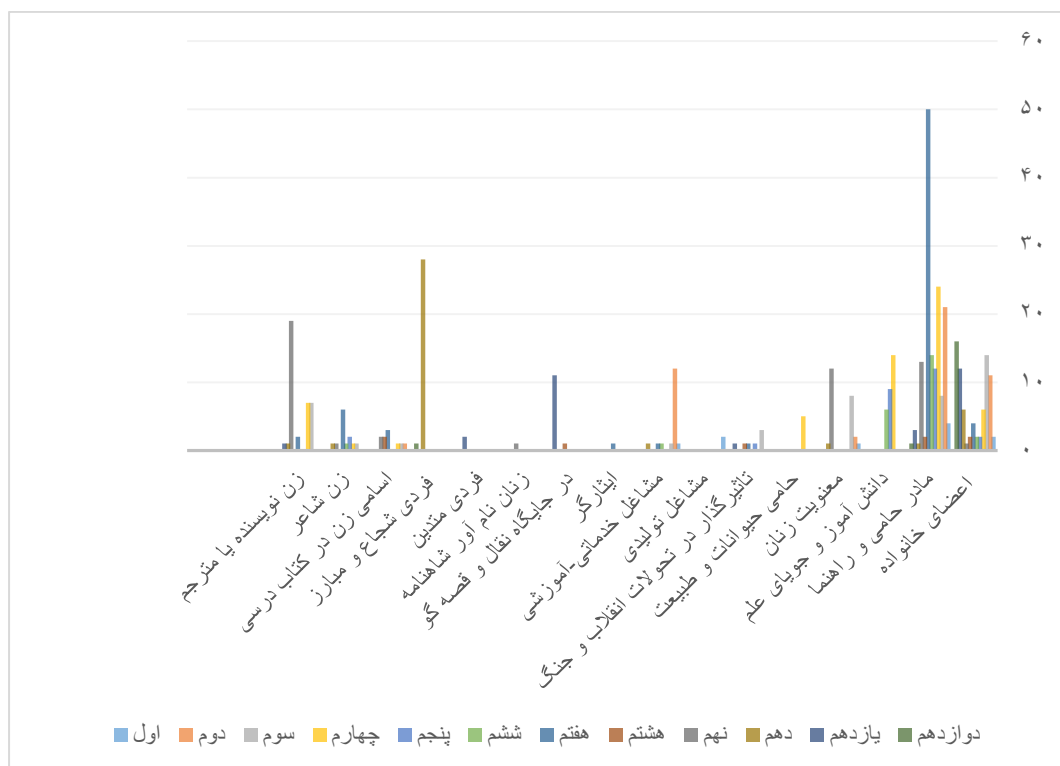
عبارتند از: زن شاعر ($N=7$)، زن نویسنده یا مترجم ($N=2$)، زن در جایگاه نقال و قصه گو ($N=11$)، زن در مشاغل خدماتی و آموزشی ($N=1$) و تنها در یک مولفه به جایگاه سیاسی زنان با مضمون تاثیرگذار در تحولات انقلاب و جنگ ($N=1$) توجه شده است.

در کتاب فارسی مقطع دوم متوسطه، ۹۲ سطر از کل ($N=3908$)، یا ۲/۳۵ درصد از سطور کتاب فارسی به زنان اختصاص داده شده است. در بین ۱۰ مؤلفه از مؤلفه‌های یافت شده، تنها در ۴ مولفه به جایگاه اجتماعی زنان توجه شده است که به ترتیب مقدار توجه

جدول ۵. جایگاه زنان با تاکید بر جایگاه اجتماعی و سیاسی آنها در کل پایه‌ها

مؤلفه‌ها	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم	یازدهم	دوازدهم	فراوانی
اعضای خانواده	۲	۱۱	۱۴	۶	۲	۲	۴	۲	۱	۶	۱۲	۱۶	۷۸
مادر حامی و راهنما	۴	۲۱	۸	۲۴	۱۲	۱۴	۵۰	۳	۱۴	۱	۳	۱	۱۵۳
دانش‌آموز و جویای علم				۱۴	۹	۶							۲۹
معنویت زنان	۱	۲	۸					۱۲	۱				۲۴
حامی حیوانات و طبیعت (جایگاه اجتماعی)			۵										۵
تاثیرگذار در تحولات انقلاب و جنگ (جایگاه سیاسی)		۳		۱		۱	۱			۱			۷
مشاغل تولیدی (جایگاه اجتماعی)	۲												۲
مشاغل خدماتی-آموزشی (جایگاه اجتماعی)	۱	۱۲	۱		۱	۱			۱				۱۷
ایثارگر						۱							۱
در جایگاه نقال و قصه گو (جایگاه اجتماعی)							۱				۱۱		۱۲
زنان نام‌آور شاهنامه								۱					۱
فردی متدین									۲				۲
فردی شجاع										۲۸		۱	۲۹
اسامی زن در کتاب درسی	۱	۱	۱			۳	۲	۲					۱۰
زن شاعر (جایگاه اجتماعی)			۱	۱	۲	۱	۶		۱	۱			۱۳
زن نویسنده یا مترجم (جایگاه اجتماعی)		۷	۷				۲		۱۹	۱	۱		۳۷
مجموع مؤلفه‌ها	۱۱	۴۷	۴۳	۵۵	۲۶	۲۳	۷۴	۹	۵۰	۴۰	۲۹	۲۴	۴۲۵

مجموع کل سطور ۱۲۸۰۸
درصد نسبی کل: ۳/۳۱٪

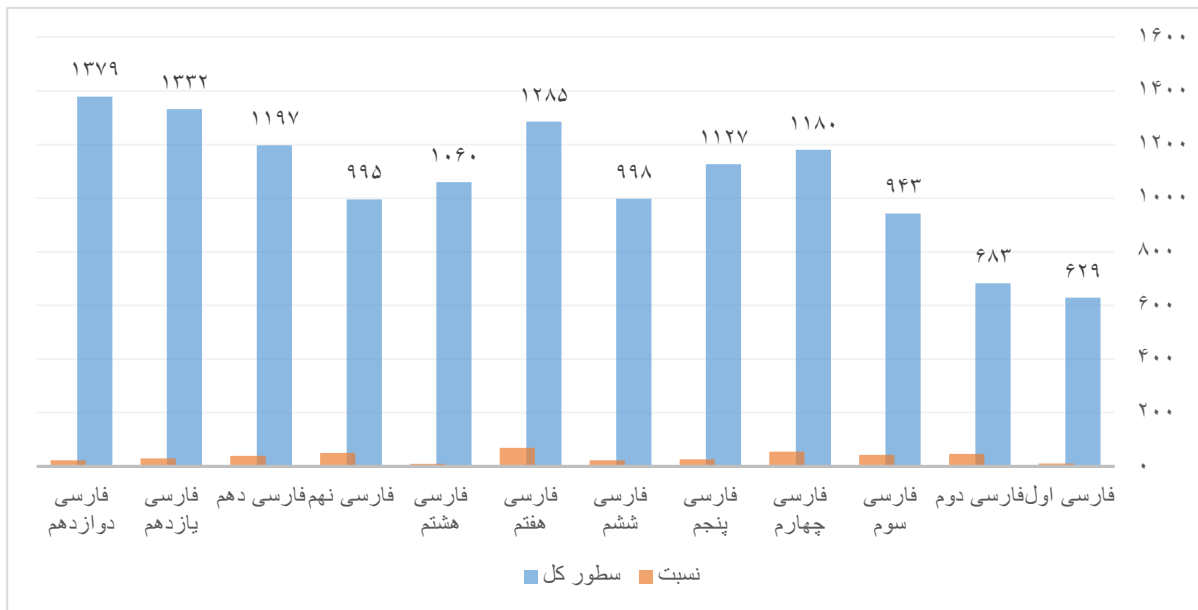
نمودار ۴. جایگاه زنان با تاکید بر جایگاه اجتماعی و سیاسی آنها در کل پایه‌ها

گو (N=۱۲) = حامی حیوانات و طبیعت (N=۵)، زن در مشاغل تولیدی (N=۲) و تنها در یک مولفه به جایگاه سیاسی زنان با مضمون تأثیرگذار در تحولات انقلاب و جنگ (N=۱) توجه شده است.

بررسی کتاب‌های فارسی دوازده پایه نشان می‌دهد، ۴۲۵ سطر از کل (N=۱۲۸۰۸) یا ۳/۳۱ درصد از سطور کتاب فارسی به زنان اختصاص داده شده است. در بین ۲۴ مؤلفه، تنها در ۶ مولفه به جایگاه اجتماعی زنان توجه شده است که به ترتیب مقدار توجه عبارتند از: زن نویسنده یا مترجم (N=۳۷)، زن شاعر (N=۱۳)، زن در مشاغل خدماتی و آموزشی (N=۱۷)، زن در جایگاه نقال و قصه

جدول ۶. جدول فراوانی مولفه‌های مرتبط با جایگاه زنان در هر پایه نسبت به کل

نسبت هر پایه	سطور کل	دوازده پایه
۱۱	۶۲۹	فارسی اول
۴۷	۶۸۳	فارسی دوم
۴۳	۹۴۳	فارسی سوم
۵۵	۱۱۸۰	فارسی چهارم
۲۶	۱۱۲۷	فارسی پنجم
۲۳	۹۹۸	فارسی ششم
۶۹	۱۲۸۵	فارسی هفتم
۹	۱۰۶۰	فارسی هشتم
۵۰	۹۹۵	فارسی نهم
۳۹	۱۱۹۷	فارسی دهم
۳۰	۱۳۳۲	فارسی یازدهم
۲۳	۱۳۷۹	فارسی دوازدهم
۴۲۵	۱۲۸۰۸	مجموع

نمودار ۵. نمودار مولفه‌های مرتبط با جایگاه زنان در هر پایه نسبت به کل

ها به موضوع زن پرداخته است که البته بیش‌تر زن را به عنوان یکی از اعضای خانواده مطرح کرده است. نکته قابل توجه این است که اگر سطور مرتبط به موضوع زن را به نسبت کل سطور این کتاب در نظر بگیریم، این پایه از جایگاه بالاتری نسبت به سایر پایه‌ها برخوردار نیست و کتاب فارسی پایه هفتم از بالاترین نسبت مقدار سطور مرتبط با زنان به کل سطور کتاب برخوردار است؛ البته، تاکید این پایه بر نقش مادری زن در اجتماع کوچک خانواده است و جایگاه زن در جوامع بزرگ‌تر را چندان مد نظر قرار نداده است. کتاب فارسی هشتم از کم‌ترین مقدار توجه به زنان برخوردار است. از منظر توجه به جایگاه اجتماعی و سیاسی کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی از بیش‌ترین توجه به جایگاه زنان برخوردارند.

نتیجه‌گیری

از دیرباز تاکنون، نقش و جایگاه زنان در جامعه، یکی از مسائل مهم و قابل بررسی است. مشارکت فعال زنان در جامعه، مسأله‌ای است که همواره با موانع و مشکلات فراوانی رو به رو بوده است. زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی هر جامعه تا حدود زیادی فراهم کننده جایگاه و نقش زنان آن جامعه و پذیرفتنشان به عنوان نیروی فعال است. با توجه به اهمیت کتاب‌های درسی در فرهنگسازي، تجلی آشکار و پنهان نقش زنان و جایگاههای متفاوت سیاسی و اجتماعی آن‌ها در این کتب، از اهمیت بالایی برخوردار است و جایگاههایی که برای زنان در این کتاب‌ها در نظر گرفته می‌شود می‌تواند شکل‌دهنده تفکر دانش‌آموزان در این

جدول‌های ۵ و ۶ و نمودارهای ۴ و ۵ به مقایسه مولفه‌ها در کل دوازده پایه پرداخته‌است. در کتاب‌های فارسی دوازده پایه دوران تحصیلی، زن در مؤلفه‌هایی چون: اعضای خانواده ($N=78$)، مادر حامی و راهنما ($N=153$)، دانش‌آموز و جویای علم ($N=29$)، معنویت زنان ($N=24$)، حامی حیوانات و طبیعت ($N=5$)، تاثیرگذار در تحولات انقلاب و جنگ ($N=5$)، در مشاغل تولیدی ($N=2$)، در مشاغل خدماتی-آموزشی ($N=17$)، زن ایثارگر ($N=1$)، در جایگاه نقال و قصه‌گو ($N=12$)، زنان نام‌آور شاهنامه ($N=1$)، زن به عنوان فردی شجاع ($N=29$)، فردی متدین ($N=2$)، اسامی زن در کتاب درسی ($N=10$)، زن شاعر ($N=13$)، زن نویسنده و مترجم ($N=37$)، تعریف شده است که در کل ۴۲۵ سطر از کل سطور ($N=12808$) کتاب فارسی را به خود اختصاص داده است؛ به بیان دیگر، ۳/۳۱ درصد از کل سطور کتاب، مختص به زنان است. در بین مؤلفه‌های دوازده پایه، مجموعاً از ۱۶ مؤلفه که به زنان اختصاص پیدا می‌کند، تنها در ۶ مؤلفه به جایگاه اجتماعی زنان توجه شده است که به ترتیب مقدار توجه عبارتند از: زن نویسنده و مترجم ($N=37$) زن در مشاغل خدماتی-آموزشی ($N=17$) زن شاعر ($N=13$)، زن در جایگاه نقال و قصه گو ($N=12$)، زن به عنوان حامی حیوانات و طبیعت ($N=5$)، زن در مشاغل تولیدی ($N=2$) و در ۱ مؤلفه به جایگاه سیاسی زنان با مضمون فرد تاثیرگذار در انقلاب و جنگ ($N=7$)، اشاره شده است.

در بین دوازده پایه، فارغ از موضوع جایگاه زن، از منظر تعداد سطور، کتاب فارسی دوازدهم بیش از کتاب‌های فارسی سایر پایه

است و جایگاه شغلی آن‌ها بسیار مورد کم توجهی قرار گرفته است.

در کل کتاب‌های متوسطه اول، ۳/۹۲ درصد سطور، مرتبط با زنان است. از بین ۱۴ مقوله یافت شده در این کتاب‌ها، زن به عنوان مادی حامی، از بیش‌ترین مقدار توجه برخوردار است. این دوره بیش‌تر از سایر دوره‌ها به نقش نویسندگی زنان توجه کرده است. پس از آن استفاده از آثار زنان در این کتاب‌ها و زن به عنوان فردی فداکار و دارای جایگاه معنوی، از دیگر مقولاتی هستند که به نسبت سایر مقوله‌ها مورد توجه بیش‌تری قرار گرفتند. در این کتاب‌ها نیز جایگاه سیاسی و جایگاه شغلی زنان از توجه بسیار اندکی برخوردار بوده است.

در کل کتاب‌های متوسطه دوم، ۲/۳۵ درصد به زنان اختصاص داده شده است و از بین ۱۰ مقوله مرتبط با زنان، زن به عنوان یکی از اعضای خانواده و فردی شجاع و مبارز از بیش‌ترین فراوانی برخوردار بوده است و به جایگاه شغلی، سیاسی و معنوی زنان کم‌ترین توجه صورت پذیرفته است.

یا مقایسه کتاب‌های فارسی سه دوره گوناگون تحصیلی، هدفمندی خاصی در تعداد و توزیع مولفه‌های مرتبط به زنان مشاهده نمی‌شود. گویی مولفان کتاب درسی بدون در نظر گرفتن اهداف خاص، به طور اتفاقی از متونی استفاده کرده‌اند که زنان در آنها حضور داشتند؛ به طوری که در پایه ششم، ۷۴ سطر به زنان اختصاص داده شده است و در پایه هفتم، تنها ۹ سطر؛ این درحالی است که در پایه هشتم مجدداً تعداد سطور افزایش پیدا می‌کند و به ۵۰ سطر می‌رسد. نقطه مشترک این متون بی توجهی به جایگاه تاثیرگذار زنان در اجتماع‌های بزرگ و تاثیرگذاری سیاسی و اقتصادی آن‌هاست؛ به طوری که در کل دوازده پایه، تنها در ۷ سطر به جایگاه سیاسی زنان اشاره شده است و به نقش تاثیرگذار زنان در تولید، تنها به دو سطر اکتفا شده است در عوض از ۴۲۵ سطر کل کتاب‌های دوازده پایه که به زنان اشته شده است در ۱۵۳ سطر، زنان به عنوان مادران حامی، شجاع، و راهنما و در ۷۸ سطر به عنوان یکی از اعضای خانواده در نظر گرفته شده‌اند. این امر نشان می‌دهد، جایگاه مادری زنان و نقش‌شان در خانواده بسیاری از موقعیت‌های تاثیرگذار اجتماعی و سیاسی، آنها را در این کتاب‌ها تحت الشعاع قرار داده است. یا تبلیغ برای جایگاه ارزشمند مادری زنان، مانع از پرداختن به سایر نقش‌های تاثیرگذار آنها در اجتماع و سیاست شده است.

نتایج حاصل از این پژوهش با پژوهش‌های محمدتقی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۴) و مقاله کریمی (۱۳۹۳) همسو است که طبق نظر آنها، زنان در کتب درسی بیش‌تر در نقش مادری، معلمی و پرستاری قرار گرفته‌اند و در کتاب‌های فارسی دوره متوسطه اول و دوم، زنان بیش از آن که انسان‌های مستقل اجتماعی باشند،

زمینه باشد. بررسی کتاب‌های درسی از این منظر واقعیت‌هایی را در این زمینه روشن کرده که قابل تأمل است.

با تعیین و انتخاب نمونه که شامل کتاب‌های فارسی هر دوازده پایه تحصیلی بود و تعیین رویکرد استقرایی برای تحلیل متون مندرج در این کتاب‌ها، طرح ریزی فرایند کدگذاری انجام شد. اجرای فرایند کدگذاری بر این اساس بوده است که ابتدا هر آنچه در ارتباط با زنان در این کتاب‌ها مندرج است، با در نظر داشتن مضامین و ایده‌های اصلی متن به عنوان محتوای اولیه و مضامین پنهان و ضمنی به مثابه محتوای ثانویه مشخص و کدگذاری شد؛ سپس با شناسایی واحدهای معنی و مقوله‌بندی کدهای مشخص شده، نقش‌های زنان به طور کلی و نقش‌های سیاسی و اجتماعی زنان به طور اختصاصی مشخص شد؛ بنابراین در این پژوهش نخست به جایگاه زنان در کتاب‌های فارسی دوازده پایه توجه شد و سپس با تمرکز بر یک قلمرو ویژه، جایگاه اجتماعی و سیاسی زنان در این کتاب‌ها مورد توجه قرار گرفت و پس از تایید قابلیت اعتماد و اعتبار داده‌ها نتایج پژوهش تحلیل شد.

نتایج به دست آمده نخست متوجه کمیت توجه به جایگاه‌های زنان در کتاب‌های درسی است. زنان به عنوان نیمی از جمعیت کشور و در حالی که می‌توانند نقشی مهم در پیشبرد مسائل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی ایفا کنند، حضور پر رنگی در کتاب‌های درسی ندارند؛ به طوری که از بین ۱۲۸۰۸ سطر کتاب‌های دوازده پایه، تنها ۴۰۵ سطر یعنی ۳/۳۱ درصد به زنان به طور کلی و جایگاه آن‌ها در جامعه و سیاست اشاره شده است. با بررسی کتاب‌های فارسی پایه‌های گوناگون تحصیلی، روشن می‌شود مقوله‌هایی که می‌تواند نشان دهنده جایگاه‌های اجتماعی زنان باشد، تحت چند عنوان محدود قرار می‌گیرد که البته، مقدار توجه و پراکندگی آن‌ها در کتاب‌های گوناگون نیز بسیار متفاوت است. این مقوله‌ها عبارتند از: زن به عنوان حامی حیوانات، زنان نقال، زن در مشاغل خدماتی-آموزشی زن در مشاغل تولیدی، زن نقال، زن شاعر و زن نویسنده و تنها به یک نقش کلی در ارتباط با تاثیرگذاری سیاسی زنان اشاره شده است که عبارت است از تاثیرگذاری در جنگ و انقلاب. در عوض نقش زنان بیش‌تر در خانواده و به عنوان مادر منعکس شده است و تفاوتی قابل توجه بین این نقش‌ها و نقش‌های اجتماعی و سیاسی زنان مشاهده می‌شود.

در کل کتاب‌های پایه ابتدایی، ۳/۶۸ درصد از کل سطور، مرتبط با زنان است. از بین ۱۳ مقوله یافت شده در این کتاب‌ها، زن بیش‌تر به عنوان مادری حامی، به عنوان یکی از اعضای خانواده، به عنوان دانش‌آموز و در جایگاه مشاور و راهنما تجلی یافته است. در این کتاب‌ها اشاره‌ای به جایگاه سیاسی زنان نشده

مادر، خواهر، همسر و دختران مردان معرفی شده‌اند. هم‌چنین، با پژوهش بحرانی‌فر و فرهنگ‌پور (۱۳۹۳) که باور دارند حضور گسترده و رو به فزونی زنان در فعالیت‌های اجتماعی در کتاب‌های درسی به درستی منعکس نشده است در یک جهت قرار دارد.

برای توسعه سیاسی و اجتماعی، هرگز نمی‌توان مشارکت زنان را نادیده گرفت و سطوح توسعه کشورها را می‌توان از توسعه یافتگی زنان آن جامعه تشخیص داد. در منشور حقوق و مسوولیت‌های زنان در نظام جمهوری اسلامی ایران که مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۸۳ است، طیفی گسترده از موضوعات مرتبط با زنان آورده شده است که از جمله می‌توان به جایگاه سیاسی و اجتماعی زنان اشاره کرد. یکی از شاخص‌های تاثیرگذار بر رشد و توانمندی‌های زنان در عرصه اجتماع و سیاست، آموزش درست و بجای جامعه است که می‌تواند از نخستین سال‌های ورود کودکان به مدارس آغاز شود و کتاب‌های درسی در این زمینه نقش تاثیرگذاری دارند. جامعه‌ای می‌تواند پیشرفت کند که به محتوای مواردی که به طور پنهان یا آشکار آموزش داده می‌شود توجه ویژه کند. زنان در کشورهای گوناگون، با توجه به شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و عقیدتی موجود در آن ممکن است جایگاه‌های گوناگونی داشته باشند؛ چنانچه این جایگاهها در این کتاب‌ها رو به فزونی روند، دیدگاه عمومی نسبت به توانمندی زنان افزایش می‌یابد.

نتایجی که در تحلیل کلی کتاب‌های فارسی دوازده پایه به چشم می‌آید نخست کم توجهی به جایگاه زنان در کل این کتاب‌ها و سپس عدم توازن در توجه به جایگاه اجتماعی خرد و کلان زنان در عرصه اجتماع است. برخی از ویژگی‌های زنان مانند نقش مادری، جایگاه معنوی این نقش و نقشی که زنان در خانواده ایفا می‌کنند از جمله مواردی است که بیش از سایر موارد مورد توجه قرار گرفته است. در عوض جایگاه زنان در اجتماع بزرگ‌تر، نقش آن‌ها در تولید و تاثیرگذاری آن‌ها در اقتصاد و تحولات بزرگ اجتماعی و سیاسی مانند کارآفرینی انقلاب و جنگ بسیار کم رنگ بوده است. نبود زن مدیر و تاثیرگذار در عرصه‌های بزرگ اجتماعی و سیاسی و نادیده گرفتن بخش بزرگی از توانایی‌های زنان در این کتاب‌ها می‌تواند به طور ناخودآگاه ایده زنان به عنوان جنس دوم را به دانش‌آموزان القا کند. زنان در کتب درسی، مشاغل

<https://doi.org/10.22054/ltr.2020.48228.2869>

2. Maknoon S. Criticism and Analysis of the Research and Writing Process on the Issue of Women in Ira. *Women's Res* [Internet]. 2009;1 (1):157-83 Available from :

خدماتی-آموزشی و تولیدی، جایگاهی محدود دارند و این جایگاهها به شغل خیاطی، قالیبافی، مدیر و معلم محدود شده است که بیش‌تر در عرصه خانواده یا اجتماع‌های کوچک نشان داده می‌شود. توجه به جایگاههای مدیریتی زنان در عرصه اجتماع و سیاست و دستاوردهای مدیریتی آنها در ایران و سایر کشورهای موفق جهان، افزون بر این که می‌تواند این آمادگی ذهنی را برای دانش‌آموزان دختر به همراه داشته باشد که تنها به نقش‌های محدود اجتماعی بسنده نکنند، دانش‌آموزان پسر را نیز در پذیرش این نقش‌ها برای زنان آماده می‌سازد.

ملاحظات اخلاقی

برای اطمینان از یافته‌های پژوهش، افزون بر این که متن دوبار توسط کدگذار کدگذاری شد. بخش‌هایی از متن توسط یک پژوهشگر دیگر نیز کدگذاری شد و نتایج بایکدیگر تطبیق داده شد. کدهای ارائه شده از پایایی بالایی برخوردار بودند.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

این پژوهش برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد و زیر نظر کمیته تحصیلات تکمیلی دانشگاه انجام شده است. تمام نکات اخلاقی شامل رازداری، امانتداری، دقت در استناددهی، رعایت ارزش‌های اخلاقی در گردآوری داده‌ها توسط پژوهشگران مدنظر قرار گرفته است.

حامی مالی

تمام منابع مالی و هزینه پژوهش و انتشار مقاله، بر عهده نویسندگان بوده و هیچگونه حمایت مالی دریافت نشده است.

تعارض منافع

این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «بررسی جایگاه اجتماعی و سیاسی زنان در کتاب‌های فارسی دوازده پایه» است که در گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان انجام شده است. مطابق با اهداف دانشگاه است و با منافع شخصی یا سازمانی منافات ندارد.

References

1. Fatemi M, Nasr Isfahani M SVGA. Criticique of the Socia-Cultural Position of Women in Klidar's Novel. *Lit Res Text* [Internet]. 2021;26 (92):285-312 Available from :

https://womenstudy.ihcs.ac.ir/article_101.html

3. Karimi S HS .Investigating the Role of Social Networks in Increasing the level of Awareness and knowledge of Women in Society .4th Natl Conf New Patterns Bus Manag]Internet .[2021;1–20 .Available from : https://journals.cfu.ac.ir/article_980_01d07d04eb6095b2b845b1081fdbfd6f.pdf

4. Shahvandi M, Taqavinasab S .The Study of Factors Related to Women's Social Identities Case study :Women living in the Central Part of Pasargad City .Women living Cent Part Pasargad City Women Sociey]Internet .[2017;8]32:(165–184 .Available from : <https://dorl.net/dor/20.1001.1.20088566.1396.8.32.9.4>

5. Moradkhani H, Sabze-ai M MBZ .Women in the Consumer Society :Case Study of Ilam city .Contemp Sociol Res]Internet .[2019;9]16:(235–79 .Available from : <https://www.doi.org/10.22084/csr.2020.19861.1697>

6 .Kazemi A MM .Comparative Study of Women's Rights in the Qur'an and Human Rights Declarations .Priv Crim Law]Internet .[2017;14]36:(111–9 .Available from : <https://www.sid.ir/paper/127707/fa>

7 .Moghadami M, Qolamhoseinzadeh Q, Dorri N ZH .A Critical Analysis of Women-Oriented Literary Studies .Lit Res]Internet .[2018;15]61:(133–52 .Available from : <https://lire.modares.ac.ir/article-41-34226-fa.pdf>

8 .Roodger N .Feminism, History, Opinions and Trends Criticism .First Ed TehranOffice Women's Stud Res]Internet .[2009;38–40 .Available from : <http://ensani.ir/fa/article/download/137061>

9 .S.C .Comparative Comparison of Women's Development in Developed Countries and Iran and its Moral Consequences in Society .Ethical Res J]Internet .[2017;8]23:(63–78 .

Available from : <https://civilica.com/doc/1881128/>

10. Ahi M .Qur'anic Discourse in the Dimensions of Women's Social Presence .Women Cult Art]Internet .[2015;8]4:(539–56 .Available from : https://jwica.ut.ac.ir/article_61793_124639e98d30640d7ab0f9e1845b655d.pdf

11. Shahidani S, Nemati M, Savagheb J SS .A Study of the Social Status of Safavid Painters from the Perspective of Historical Texts .Res Soc Stud Educ]Internet .[2022;13]2:(301–46 .Available from : <https://jhs.modares.ac.ir/article-25-48110-fa.html>

12. H A .The Political Role of Women in the Era of the Turkmens .Kharazmi Chron]Internet .[2014;8]7:(51–79 .Available from : <http://ensani.ir/fa/article/339548>

13 .Rezaei R, Ziaei H YF .Analysis and Comparison of the Cultural Capitals of Female Characters in the Stories of Jalal Al-Ahmed and Simin Daneshvar Based on Bourdieu's Theory . ; pp .Comp Lit]Internet .[2021;8]17:(37–47 .Available from : <https://civilica.com/doc/1812688/>

14 .Qaderi R .The Influence of Political Culture on Women's Participation with an Emphasis on the Islamic Role .Res Hist Polit Media]Internet .[2017;1]2:(239–45 .Available from : <https://civilica.com/doc/1352432/>

15 .Rahimpour Azghadi T AF .Participation of Khatouns in the Seljuks Government in Iran J Ethics Sci Technol]Internet .[2016;8]28:(101–3 .Available from : <https://ensani.ir/file/download/article/20180529151058-9893-157.pdf>

16 .Panahi M BS .Political Culture and Political Participation of Women .Soc Sci]Internet .[2012;68:35–75 .Available from : <https://doi.org/10.22054/qjss.2015.1280>

17 .Amiri S ZKF .Evaluation of the Social Role of Women in Iranian Cinema .Women Cult Art]Internet .[2018;11]3:(309–24 .Available

- from :
<https://doi.org/10.22059/jwica.2020.291216.1359>
 18 .A .R .Women's Freedom Issues and Analysis and Perspectives .; , pp .Tehran Gol Azin]Internet .[2013;143-5 .Available from : <https://www.iranketab.ir/book/5372-problems-of-woman-s-libration-a-marxist-approach>
 19 .Haji Garhamani L, Farmer B, Ayvazzadeh H KM .Changes in the Position of Women Before the Islamic Revolution and After the Islamic Revolution of Iran .Socio-Cultural Chang]Internet .[2019;17)65:(25-42 . Available from : https://journals.iau.ir/article_677764.html
 20 .Kavehtelavaki M, Jafari A AS .Comparative comparison of women's political participation during the Pahlavi constitutionalism and the Islamic Republic of Iran .Soc Stud Youth]Internet .[2013;10)6:(107-24 . Available from : https://journals.iau.ir/article_529757_5ca853f029a43c2ec680f678311da365.pdf
 21 .Qolamhosseinzadeh Q, Taheri Q, Hosseini S .The Course of Women's Literature in Iran from the Beginning of the Constitutional Revolution to the End of the 1980 199-212 .Lit Hist]Internet .[2012;3)71:(199-212 . Available from : https://hlit.sbu.ac.ir/article_98726_1c7d781bfcc9d5c8483fe4cced750a05.pdf
 22. Mohammadtaqinejad R, Ghasemi V AR .Comparative Content Analysis of Picture books by iran and Syria, with Emphasis on the Role of Gender Inequality .Appl Sociol]Internet .[2014;26)1:(17-38 .Available from : <https://iranjournals.nlai.ir/bitstream/handle/123456789/287690/EE422CFBD4992F239FC720C2B4F593AC.pdf?sequence=1&isAllo wed=y>
 23 .Bahramian S NM .Ethics Differences Between Men and Women in the Farsi Textbooks .Ethics Sci Technol]Internet .[2014;8)4:(66-76 . Available from : <https://ethicsjournal.ir/article-1-633-fa.pdf>
 24. Abedini M, Liaqhatdar M MS .Representation of Gender Roles in the Textbooks of the Sixth Year of Elementary School .Women Soc]Internet .[2013;5)4:(19-34 . Available from : <https://civilica.com/doc/1915939/>
 25 .Jalili F, Heydari M QN .Investigating the Amount of Attention Paid to the Role of Women Compared to Men in the Family and Society in the 5th Elementary School Study Book .Res Soc Stud Educ]Internet .[2021;3)1:(86-104 . Available from : <https://civilica.com/doc/1583498/>
 26 .Karimi F .Reflection of a Woman's Image in a Persian Book of the First and Second Intermediate Courses .Stud Lit Mysticism Philos]Internet .[2019;6)1:(38-53 . Available from : <https://civilica.com/doc/1502786/>
 27 .M .E .Semiotic Analysis of the Construction of the Image of Women in Textbooks with an Emphasis on Barthes' Point of View .Educ Res]Internet .[2018;5)20:(26-37 . Available from : <https://dorl.net/dor/20.1001.1.25884182.1398.5.20.3.3>
 28 .Farahmandpour F BFE .Representation of the Women's Social -Political Roles in Elementary and Middle School Textbooks .Women Dev Polit]Internet .[2012;11)4:(595-610 . Available from : <https://doi.org/10.22059/jwdp.2014.50291>